

نسخ خطی موجود وندیداد همه از روی یک نسخه اصلی که احتمالاً در سده هفتم هجری در سیستان نوشته شده، استنساخ شده‌اند. از میان رونوشتهایی که از این نسخه در ایران تحریر شده‌اند، می‌توان به نسخه IM مورخ ۹۹۴ یزدگردی (برابر با ۱۵۷۵ میلادی) اشاره کرد.

در میان مجموعه خطی کتابخانه ملی ملک، هنوز نسخی یافت می‌شوند که فهرست نشده‌اند. این گروه از رسائل خطی موضوعات گوناگونی را شامل می‌شوند. در این یادداشت به نسخه‌ای می‌پردازیم که نه تنها در میان این گروه از آثار فهرست نشده که در میان کل مجموعه خطی ملک، نامتعارف و استثنایی است.

رساله مورد نظر، نسخه‌ای از وندیداد یا قانون ضد دیو است. این رساله به خط دین‌دبیره یا همان اوستایی تحریر شده است. از این رو در کل مجموعه ملک (موزه و کتابخانه) بی‌همتا است. به علت فهرست نشدن این نسخه، اطلاعات مربوط به آن قابل بازیابی، چه به صورت دستی و چه ماشینی، نیست. این نسخه به شماره ثبت ۶۵۴۹ در تاریخ بیستم اسفند ماه سال ۱۳۷۷ خورشیدی در دفتر کتب خطی کتابخانه ملک ثبت شده است. مشخصات این نسخه چنین است: جلد چرم آلبالویی، ترنجدار با دو سر ترنج، روی جلد خط طلایی و حاشیه جلد کاغذ با گل برجسته. عطف قهوه‌ای میله‌دار. داخل جلد کاغذ رنگ شده، کاغذ کرم، ۱۹ سطر، ۳۰×۳۹ تعداد صفحات ۵۳۵ (۲۶۷ برگ).

بر عطف این رساله در دو سطر به خط لاتین چنین نوشته شده است: Vandidad Sadé. در قسمت پایین عطف، بر چسبی با شماره ۷۰۹۰ وجود دارد. از وجود این شماره بر عطف رساله، می‌توان پنداشت که این نسخه پیشتر از آن کتابخانه‌ای دیگر بوده است. از سوی دیگر بر صفحه اول این نسخه، در وسط و سمت پایین آن، مهری با نشان شیرای ایستاده وجود دارد. در زیر این نشان متنی در دو سطر به زبان انگلیسی نقش شده است. این متن درست قابل خواندن نیست. در زیر این مهر همان عدد ۷۰۹۰ آمده است. در زیر آن عدد یک، عدد دیگر نیز وجود دارد: ۲۱۶۴۳. این نشان شاید مهر آن کتابخانه دیگر باشد. اما می‌توان پرسید چرا این مهر در دیگر جاهای نسخه به کار نرفته است و تنها در صفحه اول وجود دارد. در این صفحه

وندیداد نسخه کتابخانه ملک

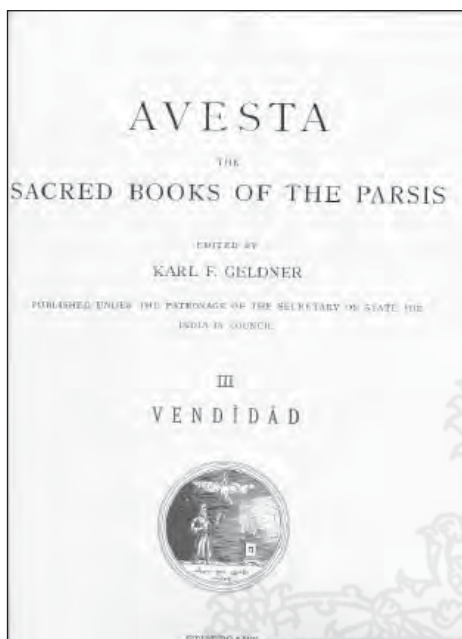
علیرضا دولتشاهی

کهن‌ترین نسخ خطی به زبان پهلوی که امروزه در دسترس ما قرار دارد، نسخی است که در سده هشتم هجری تحریر شده‌اند. اکثر این نسخ در شهر کرمان یا کتابت شده یا استنساخ گردیده‌اند. از سده هشتم هجری، در هند نیز استنساخ نامه‌های باستانی دین بهی رواج یافت. بیشترین این نسخ هندی در سده‌های دوازدهم و سیزدهم هجری کتابت شده‌اند.

آن‌سان که می‌دانیم، در روزگار ساسانیان اوستا تدوین گشته و شکل مکتوب یافته است. موبدان زردشتی برای آنکه مؤمنان به دیانت زردشت توان خوانش متن اوستا را داشته باشند، با توجه به ناتوانی خط پهلوی در ثبت و ضبط آواهای زبان اوستایی، خطی نو را بر اساس خط پهلوی ابداع کردند؛ خطی که به دین‌دبیره یا اوستایی نامدار گشت. اوستای مدون در روزگار ساسانیان شامل ۲۱ نسک یا فصل، در سه بخش بود. آن بخشها عبارت‌اند از: ۱. گاهانیک، ۲. هادگ مانسریگ، ۳. دادیگ.

وندیداد یا قانون ضد دیو، در آن چینش اوستا، نسک نوزدهم بود. از شایست و ناشایست و نیز از پادفراهایی که در متن وندیداد سخن رفته، نگفته خود پیداست که این نسک پاره‌ای بوده است از دادیگ. این نسک از اوستا یگانه‌نسکی است که از دل حوادث و بازیهای روزگار دست‌نخورده به ما رسیده است.

بدون ترجمه پهلوی (زند). وندیداد ساده مجموعه‌ای است از سه جز اوستا — یسنه، ویسپرد و وندیداد — که به ترتیب مخصوصی فصول هر جزء توأم با فصول دو جزء دیگر بیاید. وندیداد ساده از برای مراسم بزرگ فراهم شده است.»

متن انگلیسی مندرج در صفحه ۵۳۳، که با مداد یا مرکب کمرنگ نوشته شده است، به درستی قابل خواندن نیست، اما بخشی از آن را می‌توان خواند. از این بخش می‌توان دریافت که این متن، از ثبت این نسخه در کتابخانه‌ای دیگر حکایت دارد و از چاپ توضیحاتی پیرامون این نسخه در یک فهرست منتشر شده دارد. این امر حدس ما را در مورد آنکه این نسخه پیشتر از آن کتابخانه‌ای دیگر بوده است تأیید می‌کند. از این یادداشت انگلیسی، همچنین می‌توان دریافت که این نسخه در سال ۱۶۷۰ میلادی تحریر شده است.

این یادداشت، تا جایی که نگارنده می‌داند، نخستین یادداشت پیرامون این نسخه در زبان فارسی است. نگارنده یک‌بار در سال ۱۳۷۷ و بار دیگر در سال ۱۳۸۷ خورشیدی به بررسی مقدماتی این نسخه در کتابخانه ملک پرداخته است. اطلاعات بیشتر درباره این رساله منوط به مطالعه جدی‌تر متن نسخه و یادداشتهای خارج از متن آن است. امید که در آینده نزدیک این مهم به انجام رسد.

اول در سمت بالا و گوشه سمت چپ مهر کتابخانه ملک وجود دارد. در زیر مهر ملک به فارسی نوشته‌ای وجود دارد: «وندیداد زند اوستا هست.»

متن نسخه از صفحه دوم آغاز می‌شوند. این صفحه دارای سرعنوانی شنگرف در دو سطر است: سطر اول به دین‌دبیره و سطر دوم به خط‌ه‌ام‌دبیره یا همان خط پهلوی است. صفحات دارای رکابه هستند، اما در صفحه ۲۱ رکابه وجود ندارد. از این رو امکان تشخیص افتادگی در متن تنها با خواندن متن امکان دارد.

از نیمه صفحه ۵۳۱ تا نیمه صفحه بعد که کتاب تمام می‌شود، متنی در ده سطر به خط دوناگری وجود دارد. در سطر آخر صفحه ۵۳۲ به خط عربی (فارسی) اما به زبان اوستایی چنین آمده است: «روز خورسم دی رد ماد خورداد ام شات بن دی داد پوست که ت مان اخوارم زدجی بدزدخی که سوز.»

سنت نگارش زبان اوستایی به خط عربی (فارسی)، سنتی است که از نخستین سده‌های گاهشماری هجری قمری رواج یافته است. شاید بارزترین نمود این سنت، نگارش خرده‌اوستا باشد.

در صفحه ۵۳۳ متنی به انگلیسی و خارج از متن وجود دارد. این متن به ما اطلاعاتی درباره نسخه حاضر می‌دهد. بر اساس این یادداشت انگلیسی، درمی‌یابیم که این «نسخه وندیداد» ساده است. این آگاهی را پیشتر از روی عنوان عطف نیز به دست آورده بودیم. اما صفت ساده در این ترکیب نشانگر چیست؟ آیا با متن پازند و بی‌هزوارشی از وندیداد روبه‌رو هستیم؟ پاسخ مثبت است. اما در سنت ادبیات مذهبی اوستایی، صفت ساده برای کتاب وندیداد معنایی دیگر نیز دارد. وندیداد ساده همانگونه که از متن انگلیسی موجود در صفحه ۵۳۳ برمی‌آید، شامل سه کتاب وندیداد و یسن و ویسپرد است که در مراسم بزرگ مذهبی زردشتیان توسط موبد خوانده می‌شود.

پورداد در مورد وندیداد ساده چنین می‌گوید: «وندیداد ساده عبارت است از فصول یسنا که با بیست و چهار کرده (فصل) ویسپرد و با بیست و دو فرگرد (فصل) وندیداد توأم نوشته شده باشد. صفت ساده در اینجا یعنی

